

A kiállítás és a tárgyak

Bevezetőjében Ecsedy István helyettes államtitkár úr úgy fogalmazott: egy-egy kiállításnak feladata lehet az is, hogy „provokálja” a látogatókat, ismereteik megkérdőjelezésére, újra gondolására készítse őket. A következőkben vázlatosan arról szeretnék írni, hogy az *Időképek* kiállítás engem személyesen milyen módon provokált, milyen új kérdésekkel állított szembe a napjainkban rendezhető, korszerű néprajzi kiállítások témakörében. Elfogulatlanul, kívülállóként jöttem el a kiállításra, előkészületeiben nem vettem részt, másfelől viszont ismerősként is, hiszen a múzeum régebbi gyűjteményi anyagát jórészt személyesen ismerem, és azt a gondot is, amit az új és hatásos „támadási pontok”, az új kiállítási témák és megoldások keresése jelent a múzeológus számára az érdeklődés felkeltésére.

A kiállítás első mellbevágó tapasztalata az volt számomra – ha szabad ilyen mindennapi életből vett kifejezéseket használnom –, hogy mennyi szép és érdekes tárgyat mutatott meg. Sok olyan tárgyat láttam, melyekről tudtam, hogy léteznek, sőt a gyűjteményekben – szinte eldugva – láttam is őket, de megtisztítva, gondosan elhelyezve megvilágítva, „kiállítva” – úgy, mint most – még sohasem. Milyen sokrétű és gazdag gyűjteménye van ennek a múzeumnak! Példaként említem a nagyon szép Amur menti kéregmunkákat. Kifinomult kínai formák, motívumok találkoznak bennük, rajtuk az északi, szibériai tájak ősi kéregmunkáló hagyományai. Hozzám azért is állnak közel, mert harmadéves egyetemi hallgató koromban, múzeumi gyakorlat során néhány vitrinben egy alkalmi kiállítást állíthattam össze belőlük. Most mintegy „megdicsőülve” láttam viszont őket a kiállításban és a szépen fényképezett katalógusban, mintegy annak dokumentálásaként, milyen jelentős segítséget adhat a látogatónak a kiállítás, a katalógus a tárgyak formai, esztétikai értékeinek felismeréséhez.

Alapvető tapasztalatom volt a kiállításról az is, hogy zökkenőmentesen tudnak csatlakozni egymáshoz a Kárpát-medencéből választott és a Magyarországon, illetve Európán kívüli, antropológiai, etnológiai tárgyak és témák. A Kárpát-medencével a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek a régi földrajzi beosztására utalok, amely egy kategóriába sorolta a magyarokat a történeti országban, illetve a mai országban velük együtt élő nem magyar népekkel, nemzetiségekkel. Ma már, azt hiszem, eléggé elterjedt annak a belátása, hogy például a Nógrád megyei magyarok s a mellettük, velük együtt élő szlovákok viseletében, szokásaiban – minden sajátosságuk ellenére – sok közös vonás is található (és található volt a közelmúltban). Az *Időképek* kiállításnak nem feladata, hogy felvilágosítást adjon az elmúlt száz-kétszáz év emberi kultúráinak változatosságáról, történetileg alakult különbségeiről. A kiállítás azonban óhatatlanul sugallja, érzékelteti, hogy az egyes bemutatásra kiválasztott tárgycsoportok, témák között kapcsolatok vannak. Egy magyar falu néhány tucat kilométernyi szomszédsági körzetén túl, belőle kiindulva, kontinentális, sőt kontinensek közötti kapcsolatokat is lehet keresni. A 19. és a 20. szá-

zad fordulóján a Néprajzi Múzeum vezetői nagyon tudatosan tűzték ki azt a programot, hogy a gyűjtemények, a kiállítások a magyar s a nemzetiségi csoportok mellett mutassák be a világ többi részén élő népek, törzsek életformáit is. Ennek jelentőségét nem csak az etnográfiai ismeretek terjesztésében látták, hanem abban is, hogy a magyarok jobb önismeretre tehetnek szert, ha kultúrájukat, életformáikat „összehasonlító tükörben” szemlélhetik. A kiállítás ezt a „tükört” (is) nyújtja. Bár nem kiemelt célja, érzékelteti, felvillantja az emberiség kulturális összetartozását, a magyarok beletartozását az összefüggéseknek ebbe a bonyolult hálózatába. Ehhez az „idő élése”, „tagolása” mint vezér-téma, jó kiindulást ad, hiszen egyetemes, minden emberi csoportot érint. (Talán érdemes tanulságként eltenni későbbi kiállítások számára, hogy hasznos és hálás feladat lehet egyes intézmények, fogalmak stb. [a hagyományos kultúrákban] egyetemes jelenlétének bemutatása – saját önismeretünk növelésére – és egyes szokásaink, elképzeléseink tág tipológiai összefüggésekbe való beállítása.)

A kiállítás bepillantást ad a múzeum (tudomány)történetileg felfogott múltjába. Már korábban említettem azt a megbecsülést, amit ezen a kiállításon az egyes műtárgyak kapnak. Legtöbbjük (sajnos, vannak kivételek is) megfelelő teret, „levegőt” kap, nincsenek összezsúfolva, amennyire lehetséges, egyéni formájuk, színeik érvényesülhetnek. Megbecsüli őket a kiállítás, a katalógus azzal is, hogy megadja a gyűjtőket és a műtárgyakat megvásárló muzeológusokat, a megszerzés időpontját, a tárgyakat kölcsönző magángyűjtők nevét, bár nem mindig egyforma, összehangolt módon. (Néhol a muzeológus gyűjtő, vásárló nevét adták meg, néhol a kereskedőt, aki – a múzeum által irányítva, szinte kiképezve – a helyszínről hozta be a tárgyakat, legyen ez a helyszín Ázsiában vagy valahol Magyarországon.) Az adatokból kirajzolódnak azok a munkatársi, gyűjtői hálózatok, több nemzedék törekvései, melyek létrehozták a múzeum gyűjteményeit. Néha föl villan a tárgynak az egykori közönséggel való találkozása is, például azoknál a hímzett kendőknél, melyek az 1896-os Millenniumi Kiállítás néprajzi falujában egyik vagy másik ház berendezéséhez tartoztak, az illető megye ajándékeként. A „szerzeményezés” adataiból kiolvasható a múzeum mai, jelenkori tevékenysége is. Az Európán kívüli gyarapodások közt örömmel regisztrálhatók a múzeum újabb „expedíciós” vállalkozásainak eredményei, mint például Földessy Edina, Főzy Vilma, Gyarmati János és Szeljak György távoli, egzotikus terepen gyűjtött tárgyai, fényképei. A múzeum szintén időben él, ott van a jelenben is. Ott van azáltal is, hogy a kiállítás az ezredfordulóra készült. Megnyitója Szilveszter éjszakáján volt, összehangolva az új ezredév kezdetével.

Mi a kiállítás fő gondolata, mondanivalója? E kérdés azért merül föl, mert ez a kiállítás is szakít a régi kiállítások stílusával, mely a műtárgyakból és a gyűjteményekből indult ki, azokat akarta egyszerűen bemutatni, a művészi érték és a tudomány iránti tisztelettel, emelkedett módon. Ezek voltak a „templomszerű” múzeumok és kiállítások. E régebbi kiállításokat váltották föl az utóbbi évtizedekben olyanok, melyek kérdeznak, megoldandó problémákat vetnek fel, szórakoztatni is akarnak, dialogikus viszonyt próbálnak kialakítani a látogatóval. A tárgyakat olyan térbeli és vizuális kapcsolatba állítják, amely a látogató számára a világ szemléletének, magyarázatának új lehetőségeit nyújt(hat)ja. Ilyen kiállítások létrehozására az antropológiai vagy néprajzi múzeumok különösen alkalmasak. Tárgyuk eleve emberi társadalmak eltérő életmódjának, gondolkodásának, problémamegoldó eljárásainak dokumentálása. A kérdező, a látogatókkal párbeszédet folytató kiállítások korszakában a tematikus választék szinte beláthatatlan módon bővül, hiszen

nem képzelhető el olyan határ, amin túl újabb kérdések föltevésére ne volna még lehetőség. Az *Időképek* azt kívánja érzékeltetni, hogy akár egyes személyek életútját, akár közösségek munka s pihenés, ünnep közt beosztott idejét milyen sokféle módon tagolják, tartják számon, próbálják „megkötni” emlékeztető jelekkel az emberek. De a kiállításban – megítélésem szerint – nem csupán a sokféleségen van a hangsúly, hanem azon is, hogy voltaképp ugyanazoknak az alapproblémáknak a megoldásával, elrendezésével küszködnek egymástól térben-időben távoli társadalmak. Az idő fogalma, elképzelése körül kialakult kulturális minták (ábrázolások, mítoszok, zene stb.) így az emberiség egységét is dokumentálják.

A kiállítás azt a jelenséget is bemutatja, amit az etnográfiaiban Hermann Bausinger nyomán „párhuzamos különidejűségnek” (*die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen*) nevezünk. E szerint a német vagy a magyar, vagy bármelyik más társadalomban egymás mellett élnek emberek, akik különböző korszakok gondolkodásmódjában gondolkoznak, viselkednek. Az emberek közötti megértés keresésére is lehetőséget kínál ez a feltételezés. Itt és most a mai magyar társadalomban, a Tabula olvasói közt is, külön időkben élnek, élhetnek emberek, mert saját személyes idejüket különböző társadalmi-történeti feltételek közt, különböző kulturális felkészítéssel élték, élik. Még inkább külön időkben élnek szerte a világban a különböző színű, nyelvű, gondolkodású népcsoportok, nagyon eltérő életfeltételek közt. Az egész időrendszer mégis összefügg, és mindenütt megfigyelhető, hogy az emberek bizonyos alkalmazkodási mechanizmusai vagy az emberek és társadalmak életrendje, időtagolása hasonlóságokat mutat. Az idő természetesen közvetlenül nem tapasztalható meg, vizuálisan vagy szonorikusan nem észlelhető, illetve ha a vizuális vagy a hangzó, vagy más rendszerekben fölfogni véljük, akkor ez bennünk már egy szimbólumalkotó művellet eredményeként kifejlődött készség. A kiállítás számos példát hoz a szimbólumalkotásra és a kifejezéskeresésre, a kulturális rendszerek és az emberi életvitel különböző területei között kapcsolatot létesítő kulturális mechanizmusok működésére.

Itt megemlítek valami – személyes felfogásom szerint – hiányzót, kérem, ne vegyék akadémikusodásnak. Hiányoltam, hogy a kiállítás nem érzékelteti az idő múlásának, az időben való élésnek – pedig a kiállítás egyik része is az *Időben élni* címet viseli – azt a rutinszerű, monoton, folyamatos, a hétköznapok, a hétvégék ismétlődéséből adódó rendjét, ami például a falusi vagy városi átlagháztartásokat jellemezte a közelmúltban, de talán manapság is. Ahogyan a summások vagy a szolgálati időt töltő katonák számolják például, mikor szabadulnak. Ehhez kapcsolódnak a rövidebb-hosszabb jövőre való beosztó tervezések, kalkulációk, a jövő beprogramozása. Hogyan kell adagolni a lisztet, a búzát, hogy „újig” kitartson? A kisgyerek, a kislány, mikor hároméves lesz, kap egy korához illő díszes öltözetet, – egykor a keresztanya eddig a koráig várakozott, már csak azért is, hogy ha szegény nem élné meg a hároméves kort, akkor hiába ne költsön. Nem sokkal ezt követően – néhány nemzedékkel ezelőtt – meg is kezdték a kelengyéje összeállítását, a fölkészülést a kiházásítására. A kelengyében benne van számos olyan program, amelyek akkor lépnek majd működésbe, amikor menyecske lesz, asszony lesz, gyermeke születik, nagy gyász éri, és olyan ruhadarabok is ott vannak, amiket idős korban viselhet majd, s amelyekben temetni fogják. Tehát a kelengye egyrészt retrospektív, több mint egy évtizedes gyűjtő-előkészítő munka gyümölcse, benne lehetnek elődöktől örökölt darabok is, de benne van harminc, negyven, ötven, sőt még több eljövendő év át-

élésének terve is (és bizalom abban, hogy a lakodalom idejének öltözködési és egyéb szabályai akkor is érvényesek lesznek, egy „emberöltő”, egy generáció egy „öltő” ruhában élheti le életét).

Végül egy technikai észrevételt teszek. Buzinkay Géza és mások is szóvá tették, hogy igen nagy szellemi koncentrációt kíván a kiállítás gondolatmenetének végigkövetése. A „gondolatokat követő” látogatók számára talán – vélhetjük utólag – segítséget adhatott volna egy bevezető rész, amely előre fölvázolja a kiállítás gondolati alaprajzát „Út közben” szimbólumok, kiállítási jelzések adhattak volna visszacapcsolást a látogatónak az épp soron lévő téma helyéről, kapcsolódásáról az átfogó tervhez. Nem kevés elvonatkoztatató készséget kíván a múzeum a látogatóktól azzal, hogy a „kronosz” és a „tempus” megkülönböztetését teszi az egyik szervező gondolatnak. A kiállításlátogatás is időbeli folyamat, talán segíteni lehetett volna a látogatót abban, hogy a karóráján mozduló mutató mellett ezt a kiállítás elvont, folyamatos gondolatmenetének követésével is érzékelje. (Megfelelő előkészülettel-erőfeszítéssel ezt most is meg tudja ugyan tenni.) Segítségére lehetnének ismétlődő grafikus szimbólumok vagy – a Dán Nemzeti Múzeum egykori, szintén gondolatokban gazdag kiállításáról véve példát – egy, a termék falán fönt végigfutó szalag, rajta az épp illusztrált, bemutatott téma megnevezése, a közös gondolatmenetbe való bekapcsolása.

A Néprajzi Múzeum tiszteletet érdemlő gondolati, kiállításrendezői erőfeszítéssel egy újszerű nagy kiállítással lépett át az új évezredbe. Látogatóként, ahogy mondandómat kezdtem, megköszönöm a kiállítást, és azt kívánom, a múzeum folytassa a kísérletező, kérdező kiállításainak sorát az új millenniumban.